Huygens Institute - Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW)

Citation:

E. Mandema, Levensbericht F.S.P. van Buchem, in:
Jaarboek, 1979, Amsterdam, pp. 154-161

This PDF was made on 24 September 2010, from the 'Digital Library' of the Dutch History of Science Web Center (www.dwc.knaw.nl) > 'Digital Library > Proceedings of the Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences (KNAW), http://www.digitallibrary.nl'

FRANCISCUS STEPHANUS PETRUS VAN BUCHEM

(foto: W. Zeylemaker, Zutfen)

Levensbericht van

Franciscus Stephanus Petrus van Buchem

(30 november 1897 – 1 augustus 1979)

door E. Mandema

Op 1 augustus 1979 overleed in alle rust op 81-jarige leeftijd, omringd door de zorg van zijn familie en behandeld door één van zijn leerlingen, Franciscus Stephanus Petrus van Buchem in het St. Elisabeth Ziekenhuis, dat onder zijn leiding aan het einde van de twintiger jaren in Tilburg was gebouwd. Hij was lid van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen sinds 1958.

Hij werd geboren op 30 november 1897 in Wognum (N.H.) en bezocht in Maastricht, waar zijn vader hoofd van de kweekschool was, de Rijks-H.B.S. Na het behalen van het eindexamen studeerde hij geneeskunde in Leiden. Tijdens zijn studie werkte hij twee jaar als assistent bij Prof. Dr. J. Boeke (microscopische anatomie).

Na zijn artsexamen in 1921 werd hij assistent op de afdeling interne geneeskunde van het ziekenhuis Calvariënberg te Maastricht, onder leiding van Dr. A. Hintzen.

In die periode werd de basis gelegd voor zijn onderzoek van de venapols en het elektrocardiogram. Dit leidde onder meer tot een bezoek aan Professor Winterberg en Professor Wenckebach in Wenen, waar hij enige tijd werkte. Later zou hij de leerstoel bezetten die tevoren door Wenckebach in Groningen (1901–1911) was bezet.

Eerder had Wenckebach, die van 1891 tot 1896 als huisarts in Heerlen gewerkt had, zich in het Limburgse met het opnemen van polscurven bezig gehouden.

Ongetwijfeld hebben Van Buchem en Wenckebach veel gemeenschappelijke interesses gehad. Op 5 juni 1924 promoveerde Van Buchem op zijn onderzoek dat als titel meekreeg: „De venapols en naar aanleiding daarvan enige beschouwingen over het hartmechanisme". De promotie vond plaats in Leiden, promotor was Prof. Dr. Willem Einthoven, die kort daarna, in datzelfde jaar (24 oktober 1924), bericht kreeg dat hem de Nobelprijs voor fysiologie en geneeskunde ten deel was gevallen voor de ontdekking van het mechanisme van het elektrocardiogram.

Aangenomen mag worden dat Einthoven weinig direct bij het onderzoek betrokken is geweest, dat immers in Maastricht bewerkt werd. Het was de laatste promotie van Einthoven die in 1902 in de Herinneringsbundel Prof. S.S. Rosenstein over het eerste met de snaargalvanometer opgenomen elektrocardiogram publiceerde en daarover op 23 juni 1903 een in hoofdzaak gelijkluidende mededeling deed in de Akademie, waar hij in 1902 lid van was geworden.

Einthoven overleed op 28 september 1927. Het is moeilijk te zeggen welke invloed Einthoven op Van Buchem heeft gehad.

Waarschijnlijk heeft Van Buchem als pur-sang klinicus zich eerder verwant

gevoeld aan Wenckebach. Zeker is wel, dat deze beginfase in zijn wetenschappelijke loopbaan in sterke mate zijn grote belangstelling voor de cardiologie heeft wakker geroepen. Uit zijn periode in Maastricht stamt tevens zijn eerste publikatie over diabetes, samen met zijn opleider Dr. A. Hintzen. Na zijn promotie ging Van Buchem naar Groningen, waar hij aanvankelijk als assistent, later als hoofdassistent, bij Polak Daniëls werkte (1925–1929). Tevens bekwaamde hij zich in de röntgenologie, onder leiding van S. Keyser. Naast een aantal klinische publikaties over uiteenlopende onderwerpen, verschenen acht publikaties die betrekking hadden op elektrocardiografisch onderzoek.

Tijdens deze eerste Groninger periode werd hij benoemd tot internist, tevens geneesheer-directeur, van het onder de leiding van de architect Ed Cuypers te bouwen nieuwe St. Elisabeth Ziekenhuis te Tilburg. Dit gaf hem de gelegenheid om vanuit zijn positie in Groningen mee te werken aan de plannen voor het nieuwe ziekenhuis en de uitvoering daarvan. Samen met de architect maakte hij enige studiereizen naar het buitenland, om zich te oriënteren over ziekenhuisbouw.

In 1929 kon hij zijn werkzaamheden in Tilburg beginnen. Ondanks zijn drukke werkzaamheden als directeur en internist bleef hij wetenschappelijk zeer actief. Zijn publikaties uit die periode getuigen onder meer van zijn belangstelling voor de röntgendiagnostiek. Aangenomen mag worden dat de beminnelijke persoonlijkheid van Keyser, onder wiens leiding hij zich in de röntgendiagnostiek in Groningen had bekwaamd, hiertoe mee heeft bijgedragen. Zijn belangstelling ging daarbij vooral ook uit naar de röntgendiagnostiek van slokdarm, maag en dunne darm; later ook van het skelet. Een aantal publikaties uit die tijd hebben hierop betrekking.

Daarnaast deed hij een aantal waarnemingen over de „erythroblastische anaemie", onder meer bij steatorrhoe en beenmergmetastasen. Deze belangstelling voor de hematologie bleef hij in latere jaren houden. Het was geen ongewoon beeld hem in Groningen in zijn kamer achter de microscoop aan te treffen, kijkende naar beenmergpunctaten.

Veel belangstelling had hij ook voor de diagnostische betekenis van de leverbiopsie, met name bij de ziekte van Besnier-Boeck-Schaumann.

Hij hield er van praktisch bezig te zijn. Naast röntgendiagnostisch werk en leverbiopsieën verrichtte hij ook geregeld cystoscopieën.

Toch bleek reeds in deze jaren zijn groeiende belangstelling voor de circulatiestoornissen en midden in de tweede wereldoorlog verscheen de eerste druk van zijn boek „Ziekten van het hart", bijna 20 jaar na zijn dissertatie over de venapols.

Terecht maakt Durrer in het voorbericht van het onlangs verschenen Leerboek der Cardiologie gewag van de betekenis van dit boek van Van Buchem: „. . . hier is een uitstekend klinicus aan het woord, die zijn grote kennis en ervaring helder en duidelijk op schrift stelt".

Zijn onverbiddelijke verzetshouding tijdens de oorlog en zijn positie als internist en directeur van het St. Elisabeth Ziekenhuis, maakten hem tot een vooraanstaand burger van Tilburg. Jarenlang was hij voorzitter van de afdeling Tilburg van de Nederlandse Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst en van de plaatselijke specialistenvereniging. Zijn verdiensten werden erkend in zijn benoeming tot erelid van de afdeling Tilburg.

Na de oorlog kwam zowel de leerstoel voor inwendige geneeskunde in Leiden als die in Groningen vrij. Uiteindelijk vertrok Mulder van Groningen naar Leiden en werd Van Buchem in 1946 op 48-jarige leeftijd in Groningen benoemd.

Opnieuw bleek zijn belangstelling voor diabetes: hij aanvaardde zijn ambt met een inaugurele rede over „De pathogenese van de diabetes mellitus". Een van zijn eerste promovendi, J. Nieveen, die met hem mee uit Tilburg naar Groningen was gekomen en later de cardiologie van Van Buchem in Groningen zou voortzetten, promoveerde op een in Tilburg begonnen onderzoek „De grondslagen van de behandeling van diabetes mellitus" (1948).

In 1950 verscheen Van Buchems tweede boek, getiteld „Diabetes mellitus" en hoewel dit boek in zekere zin een afsluiting is geweest, bleef hij ook daarna een levendige belangstelling houden voor dit onderwerp.

Toch bleek reeds in de eerste jaren in Groningen Van Buchems grote belangstelling voor de cardiologie. In 1947 verscheen de tweede druk van zijn „Leerboek over ziekten van hart en bloedvaten"; de eerste druk was reeds na één jaar uitverkocht.

In deze jaren nam het onderzoek in de cardiologie een grote vlucht, mede door de ontwikkeling van de hartcatheterisatie, die reeds vroeg in de Groninger interne kliniek zijn intree deed. Het onderzoek in de cardiologie werd daarnaast op een welhaast voorbeeldige wijze gestimuleerd door de nieuwe mogelijkheden van de thoraxchirurgie, in het bijzonder van de hartchirurgie, en het uitzonderlijke samenwerkingsverband dat in Groningen ontstond in het Groninger Thorax Centrum.

De ziel van het centrum werd gevormd door Eerland, samen met R. Brinkman en Eelco Huizinga, maar daarnaast was een groot deel van de Groninger faculteit verbonden met de vele, nationaal en internationaal op hoog niveau staande, activiteiten van het thoraxteam. Ook Van Buchem, aanvankelijk terzijde gestaan door Van Wermeskerken en na diens vertrek als cardioloog naar 's-Gravenhage door J. Nieveen, had een belangrijk aandeel in de bruisende ontwikkelingen op het gebied van de ziekten van de borstorganen in dit eerste decennium na de oorlog.

Door deze ontwikkelingen werd tevens een eerste verdergaande deelspecialisatie in de inwendige geneeskunde gestimuleerd. Zo ontstond als eerste een onderafdeling voor longziekten, onder leiding van Orie, en de verdere ontwikkeling hiervan is mede te danken aan het thoraxteam, met name aan Eelco Huizinga, Eerland, Dirksen en Heemstra. Van Buchem heeft echter een belangrijk aandeel gehad in deze ontwikkeling. Hij schreef hierover in het Gedenkboek van het 50-jarig bestaan van het Algemeen Provinciaal, Stads en Academisch Ziekenhuis te Groningen (1953): „Daar de interne geneeskunde zo veelomvattend is en door de ontwikkeling vooral gedurende de laatste 10 jaren onze kennis op dit gebied zich dermate heeft uitgebreid, zowel wat de speciale onderzoekmethoden als de behandeling betreft, en eveneens de te bewerken problemen zich in steeds groter aantal aanbieden, wordt de noodzakelijkheid gevoeld, om geleidelijk onderafdelingen te vormen met eigen hoofden, die zich speciaal toeleggen op bepaalde onderdelen van de interne geneeskunde." Zo legde Van Buchem in de jaren 50 de grondslag voor de structuur die ook thans nog de Groninger interne kliniek kenmerkt. Zijn wetenschappelijk werk uit die tijd had aanvankelijk vooral betrekking op de nieuwe ontwikkelingen in de cardiologie, maar daarnaast hield hij een levendige belangstelling voor andere onderdelen van de interne geneeskunde. Een van de voorbeelden daarvan is zijn belangstelling geweest voor de diagnostiek en behandeling van hyperthyreoidie, op zich een onderwerp waarvoor in Nederland grote belangstelling bestond (Querido

en in zekere zin ook Lindeboom), wat Van Buchem er echter niet van weerhield om ook zijn mening, gestaagd door grote klinische ervaring, over de destijds heersende discussie thyreostatica versus behandeling met een radioactief isotoop van jodium, kenbaar te maken.

Een aantal publikaties uit de latere jaren vijftig hadden hun oorsprong in de ontwikkeling van de nieuwe gebieden in de interne geneeskunde en kwamen tot stand in samenwerking met zijn jonge medewerkers, die zich op deze nieuwe ontwikkelingen stortten (Nieweg – hematologie, Doorenbos – endocrinologie).

In 1954 werd een patiënt opgenomen met een ernstige algemene botziekte. Het ziektebeeld paste in geen van de bestaande ziektebeelden en Van Buchem begon een diepgaand onderzoek.

Een zuster van de opgenomen patiënt bleek dezelfde botziekte te hebben. In 1955 verscheen de eerste publikatie over deze twee patiënten, onder de titel „An uncommon familial systemic disease of the skeleton. Hyperostosis corticalis generalisata familiaris" (samen met Hadders en Ubbens) in de Acta Radiologica.

De verdere studie van deze niet eerder beschreven ziekte was één van de twee onderwerpen die de latere jaren van Van Buchems wetenschappelijk onderzoek beheersten.

Het is een ziektebeeld dat zich kenmerkt door het op jeugdige leeftijd optreden van een hyperostosis van de schedelbeenderen, die aanleiding geeft tot vernauwing van de foramina, waardoor de hersenzenuwen naar buiten treden. Tegen de puberteit ontwikkelt zich een hyperostosis van de mandibula, die zeer uitgesproken is, en mede het merkwaardige aanzien dat deze patiënten vertonen, bepaalt. Verder manifesteert de hyperostosis zich in de ribben, de sleutelbeenderen, de wervellichamen en de diafysen van alle pijpbeenderen. In de loop der jaren kon Van Buchem bij 15 patiënten de diagnose stellen, waarvan 8 inwoners van het voormalige eiland Urk waren. Hij wist velen voor deze nieuwe ziekte te interesseren, o.a. Gaillard en Prick. De nieuwe ziekte kreeg de naam van Hyperostosis corticalis generalisata, van Van Buchem en wordt in de buitenlandse literatuur als Van Buchem's disease aangehaald.

In 1976 verscheen een afsluitende monografie, nadat eerder in 1970 in de Proceedings van de Akademie een belangrijke bijdrage over de pathogenese was verschenen.

Het andere onderzoeksveld dat Van Buchem de laatste decennia van zijn wetenschappelijke activiteit bezig hield was de atherosclerose. Enerzijds betrof dit onderzoek over de samenstelling van de bloedvetten en in relatie daarmee klinische verschijnselen, anderzijds betrof het een groot prospectief bevolkingsonderzoek naar het voorkomen van atherosclerotische hart- en vaatziekten in Zutfen, dat hij samen met anderen, o.a. Dr. E. Bosschieter, gedurende de jaren 1960 tot 1974 verrichtte. Zijn belangstelling voor de bloedlipiden bracht hem in aanraking met C.J.F. Böttcher en samen met hem en enkele anderen beschreef hij een familie met een congenitale α_2- en β-lipoproteïne deficientie, een voortreffelijk onderzoek. Maar vooral het Zutfense onderzoek is dank zij zijn grote inzet een belangrijke studie geworden.

Gedurende 14 jaar werd een grote groep mannen, geboren in de periode van 1900 tot 1919 jaarlijks onderzocht op het voorkomen van atherosclerotische complicaties, terwijl gelijktijdig een groot aantal parameters werden vervolgd, zoals de

voeding, de koolhydraattolerantie, het serumcholesterolgehalte en de fysieke activiteit. Hierbij bleek onder meer de aard van voeding geen verklaring te geven, noch voor het zeer verschillende serumcholesterolgehalte, noch voor het al of niet optreden van atherosclerotische complicaties. Ook bleken het gehalte aan serumcholesterol en triglyceriden weliswaar van belang, maar geen van beide waren bepalende factoren.

Het totale wetenschappelijke oeuvre van Van Buchem omvat een 200-tal publikaties, twee monografieën en twee boeken. Onder zijn leiding werden 25 proefschriften bewerkt, waarvan drie het predicaat cum laude verwierven.

Zijn nooit aflatende interesse, enorme werkkracht en helder verstand hebben dit mogelijk gemaakt. Zijn onderzoek wordt daarnaast vooral gekenmerkt door een groot vakmanschap als internist, met een sterke realiteitszin. Hij liet zich niet verleiden tot speculaties en hoewel hij zeker grote belangstelling had voor fundamenteel onderzoek, was het toch vooral het patiëntgebonden onderzoek dat voor hem de grootste aantrekkingskracht had. Waarschijnlijk is dat niet eens bewust zo geweest, maar is het vooral zo gegroeid door de aard van zijn werk als internist. Wat misschien wel eens als creatieve vonk miste, werd door het grote vakmanschap, ook als onderzoeker, en zijn voortreffelijk observeren, ruimschoots goedgemaakt. Hoewel hij zijn medewerkers stimuleerde tot onderzoek, liet hij hen daarin in grote mate vrij. Hij kon een richting aangeven en het gesprek beëindigen met „Je ziet maar eens".

Hij werkte in velerlei opzicht in eenzaamheid. In zijn optreden was hij vormelijk, in zekere zin afstandelijk, met toch grote behoefte aan contact. Zijn relatie tot zijn omgeving werd gekenmerkt door zakelijkheid, zich zelden laten verleiden tot persoonlijk getinte opmerkingen, maar wanneer dat gebeurde was de kenschetsing soms zeer raak en getuigend van meer menselijk inzicht dan men hem op het eerste gezicht zou willen toeschrijven.

Hij was kwetsbaar, maar kwam zijn tegenslagen op bewonderenwaardige wijze te boven, zonder defaitisme, zonder rancune ten opzichte van hen die hem na kwamen, met verwondering soms, maar ook met inzicht en begrip jegens hen die met kritiek kwamen.

Van Buchem was, en voelde zich ook in de eerste plaats onderzoeker en klinicus, wat niet wegneemt dat hij zich daarnaast ook bestuurlijk en organisatorisch inzette op een wijze die onmiddellijk respect afdwong.

Bij zijn komst in Groningen was het noodzakelijk, dat voor de door Wenckebach gebouwde, in 1903 in gebruik genomen en later door Hijmans van den Bergh en Polak Daniëls wel wat uitgebreide, maar in wezen toch nog dezelfde interne kliniek als van 43 jaar terug, een nieuwe kliniek kwam. Hiervoor heeft Van Buchem zich volledig ingezet. De bouw ondervond veel vertraging en pas in 1959 kon de nieuwe kliniek in gebruik genomen worden. Het feit dat hij eerder het St. Elisabeth Ziekenhuis in Tilburg had helpen bouwen zal hem bij de bouw van de nieuwe kliniek in Groningen van veel nut geweest zijn.

Het docentschap van Van Buchem was van hetzelfde vakmanschap doortrokken als zijn onderzoek. Uit een leraarsgezin afkomstig, achtte hij het onderwijs geven zeer hoog. Hij bereidde zijn colleges zeer zorgvuldig voor. Ze genoten grote belangstelling. De collegezaal was veelal te klein, de deuren naar de polikliniek moesten geopend worden en de polikliniek werd tijdens de colleges dan voor een deel door studenten bezet.

Zijn bestuurlijke kwaliteiten kwamen onder meer tot uiting in zijn voorzitterschap van de Nederlandse Vereniging voor Cardiologie en van de Nederlandse Ziektekundige Vereniging, waarvan hij in 1968 tot erelid benoemd werd.

Tijdens zijn hoogleraarschap maakte hij vele studiereizen naar de Verenigde Staten, waar hij zich met name op de hoogte stelde van de vorderingen in de cardiologie en de cardiochirurgie. In 1952 werd hij door de World Health Organisation uitgezonden als lid van een internationaal team naar India, Birma en Ceylon, met als opdracht colleges te geven en te adviseren over ontwikkelingen in de cardiologie.

Hij was Member of the British Institute of Radiology (1938), Honorary Member of the Cardiological Society of India (1953) en voorts „Fellow of the American College of Chest Physicians", „Membre correspondant de la Société Française de Cardiologie", lid van het Genootschap ter bevordering van de natuur-, genees- en heelkunde te Amsterdam, lid van de wetenschappelijke afdeling van het natuurkundig genootschap in Groningen en een „Member Council on Epidemiology and Prevention, International Society of Cardiology".

De belangrijke positie die de onderzoeker, internist en klinicus Van Buchem in Nederland innam, leidde in 1958 tot zijn benoeming als lid van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen.

Met hem is één van de belangrijkste Nederlandse internisten en klinische onderzoekers heen gegaan, die mee richting heeft gegeven aan de ontwikkelingen in de geneeskunde in de periode van de laatste 50 jaar in Nederland en daarbuiten. Zij die hem goed gekend hebben zullen dat als een blijvend voorrecht beschouwen.